

»MIN STÄMMA ÄR SÅSOM
EN FLYKTIG FOGELS ...»

Eljakim Jacob Soldin – en dansk-judisk
diktare i det gustavianska Sverige

EVA-MARIA JANSSON

Det Kongelige Bibliotek, København

ABSTRACT Eljakim Jacob Soldin (born c. 1770, Berlin[?], d. after 1809 in Denmark[?]) began his literary career as a composer of honorary commemoration poems for family members and royal persons. Having trained – according to his own statement – as a book printer, he gained access to Sweden in the mid 1780s as a private tutor in a Jewish family, and during his stay there, he published poems to members of the royal family, a vivid genre of literature in both Sweden and Denmark at this time in history. After his return to Copenhagen, he published additional poems, but also booklets within the Haskalah tradition. In this article, a short overview is given of his life and works, and the contents of his literary production is analysed, in particular with regards to his awareness of the ‘proper’ themes to make use of in his honorary poems.

Från de sista decennierna av 1700-talet finns ett antal tillfällesdiktare bevarade, tillställda de danska och svenska kungahusen och framförda inom ramen för de judiska församlingarna i Stockholm, Norrköping, Karlskrona och Köpenhamn. Ofta var de skrivna i anledning av någon familjetilldragelse i kungahuset, men även andra händelser satte sina spår, som Sveriges krig mot Ryssland 1788–90.¹ Den författare som, i denna artikel, kommer att stå i centrum är Eljakim Jacob Soldin. Han var författare till några av dessa dikter, men han hade även andra strängar på sin lyra. Artikeln inleds med en översikt över hans liv och litterära produktion, därefter följer en

analys av hans två dikter till det svenska kungahuset. Syftet är dels att sätta in Eljakim Soldins liv och diktning i ett sammanhang, dels att beskriva dikternas innehåll mot bakgrund av deras samtid.²

Eljakim Jacob Soldins liv och verk

Tyvärr vet vi inte vilket år Eljakim Jacob Soldin föddes.³ Han skriver sig som Eljakim ben Iserl (i Sverige Israelsson), vilket gör att han bör vara son till Israel (Iserl) Soldin, i den danska folkräkningen 1787 nämnd som »jødehandler», och hans hustru Malka (55 respektive 44 år gamla).⁴ De bor då på Gammel Mønt, tillsammans med sina barn Judith (19 år), Salomon (11 år), Hanne (9 år), Fromme (7 år), Rachel (5 år) och Michael (2 år). Två andra söner, Hartvig, »jødehandler», och Abraham (22 år respektive 16 år gamla) uppges ha eget hushåll.⁵ Vid folkräkningen 1801 bor Israel Soldin tillsammans med de ännu ogifta barnen Hanne, Fromme, Rachel och Mich[a]el.⁶ Men ingenstans i folkräkningarna finner vi några spår av Eljakim Soldin.⁷

En ledtråd rörande Eljakim Soldins födelseår får vi dock i en av hans skrifter, nämligen *Oplysning om den jødiske Nation fra Børn af med Hensyn til de Kristne* (1794). I den ber han att »til [s]in Capacitet» få anföra att han redan »i mit sextende Aar har forfattet og selv trykket Grunden af den jødiske Troe». ⁸ Den skrift det bör vara frågan om, är hans katekes שומר אמונים (*Shomer 'emunim*), som han tryckte år 1787 (se nedan). Med denna kronologi skulle han alltså vara född tidigast 1770. Hans födelse verkar inte finnas registrerad i några inhemska danska källor, vilket skulle kunna indikera att familjen kom till Köpenhamn först efter hans födelse,⁹ och Isserl Soldin finns för första gången nämnd i en mantalsförteckning år 1770¹⁰. I en förteckning över borgerskap (1776) uppges han vara inflyttad från Berlin,¹¹ vilket också förefaller sannolikt, med tanke på släktnamnet. Orten Soldin (numera Mysliborz) ligger i det historiska Brandenburg, och släkten/familjen bör ha haft sitt ursprung där.¹²

De första dikterna

Eljakim Jacob Soldin var inte den förste poeten i familjen Soldin; Israel Iserl Soldin står som författare till en kantat som år 1773 fram-

fördes i Köpenhamns synagoga¹³ i samband med en påbjuden bot- och böndag.¹⁴ Eljakims första kända daterade dikt är från september 1782 och återfinns i ett litet hemmagjort skrivhäfte, tillsammans med andra dikter.¹⁵ Den är skriven i anledning av lillebror Itsiqs (Isak) död på Yom Kippur och är, som så många andra hebreiska persondikter, uppbyggd som ett akrostikon över Isaks namn. Om våra tidigare antaganden stämmer, skulle alltså denna dikt vara skriven av en tolvåring. Häftet innehåller ytterligare några persondikter,¹⁶ daterbara till åren 1783–86, en mer filosofisk dikt («Tänkar vid midnatt») och det som kanske är mest intressant: en lista över dikter (?) med anknytning till åren 1784 och 1786:

- קינה על פטירת משה דעסוי ז"ל Elegi över Moshe Dessaus död z"l
 על הנ"ל - över den förut nämnde
 ענס מחברת שמעון גענס על הנ"ל - över den förut nämnde, Shim'on Gens' häfte¹⁷
 על ר לייב וארבורג ז"ל - över R. Leib Warburg z"l
 על גבריאל בקק שטקהאלם - över Gabriel i den heliga församlingen Stockholm
 מלך פון פרייסן - över kungen av Preussen

Moshe Dessau kan knappast vara någon annan än Moses Mendelssohn, som avled den 4 januari 1786. En dikt över denne var också Eljakim Soldins medsända prov som tryckare, insänt till Danske Kancelli 1791 (se vidare nedan). Leib Warburg är med största sannolikhet Juda Leib Warburg, strumpfabrikant i Köpenhamn, som avled den 13 november 1784.¹⁸ Om »Gabriel i den heliga församlingen Stockholm» skriver hans far Aaron Isaac i sina memoarer: »Min yngste son Gabriel var också mycket duktig och mogen för sina år, men han älskade att dansa. Han var lika skicklig i att dansa som den störste dansmästare. Han dansade en gång så häftigt, att han förkylde sig och fick hosta. Han var sjuk i fem år; till slut fick han tvinsot och dog, blott nitton år gammal. Alla människor sörjde honom, ty han var god, hade ett medlidsamt hjärta och gjorde så mycket gott han kunde för de fattiga.»¹⁹ Han avled den 30 december 1786. Återstår så raden om »kungen av Preussen». Själva dikten, som torde vara den som följer två sidor senare i häftet, rör helt klart en Friedrich – det kan knappast vara någon annan än Friedrich II av Hohenzollern (mer känd som Fredrik den store av Preussen), som avled den 17 augusti 1786.

Nämnas bör två andra skrivhäften med anknytning till familjen Soldin. Det ena, i vilket Eljakims namn återfinns som en författar-

angivelse under en av dikterna, innehåller ett antal dikter i anledning av olika judiska helgdagar.²⁰ I det andra²¹ är en rad längre texter är nedtecknade på hebreiska. Möjligen har häftet tillhört brodern Hirsh (Hartvig) Soldin, åtminstone avslutas den sista texten i häftet med orden »Hirsh Soldin, Köpenhamn, nymånadsdagen i månaden Tishri 545» (=16 september 1784). Dessa två häften ligger dock utanför ramen för denna studie, då inget av dem innehåller dikter av hyllningskaraktär.

Den första resan till Stockholm

Året 1786 verkar ha varit ett produktivt och mycket aktivt år för Eljakim Soldin. Som »Jøden Jacob Soldin» står han som författare av en hyllningsdikt på hebreiska och danska till det danska kungahuset, vilken också är det äldsta bevarade tryckta verket av hans hand. Anledningen till dikten var ett bröllop. Verkets hebreiska titel är שיר ידירות (*Shir Yedidut*); dess fullständiga danska titel är *Sang i Anledning af Hendes Kongelige Høihed Kronprindsesse Lovise Augustas Høie Formøling med Hans Durchlauthed Friderich Christian, Arveprinds til Holstein Augustenborg &c. den 27de Maji 1786, allerunderdanigst foranstaltet af den høitydske jødiske Nations Forstandere, og ved Musik afsiunget i deres Synagoge paa den høie Formølings-Dag / paa Hebraisk forfattet og tillige fordansket af Jøden Jacob Soldin.*²² Vilken musik som användes, vem som skrivit denna, och vilka som framförde verket är tills vidare okänt. De tio hebreiska verserna motsvaras av nio danska, men den återgivna hebreiska bönen är väsentligen kortare än den danska, som också innehåller en översättning av *Birkat ha-melekh* (Bönen för kungahuset).

Ganska snart efter prinsessbröllopet bör Eljakim emellertid ha lämnat Danmark och begivit sig till Sverige. Det kan i sammanhanget vara av intresse hur man som jude rent praktiskt fick tillstånd att vistas i Sverige vid denna tid, fyra år efter Judereglementets upprättande. Valentin skildrar proceduren på följande sätt:

Då en utländsk jude ankom till Sverige, skulle han senast inom åtta dagar anmäla sig hos konungens befallningshavande och inför denne förete sitt pass och styrka sin frejd genom intyg från magistraten och »judeskapets» äldste i den ort, där han sist varit bosatt. Kunde han inte det, skulle han utvisas, och

myndigheterna ålades dessutom att tillse, att inga tiggargjudar eller judar utan föreskrivna intyg listade sig in i landet i egenskap av inkommande judars domestiker. Vore intet att invända mot judens papper, skulle han förpassas till den av de tre för judiska nationen privilegierade städerna – Stockholm, Göteborg eller Norrköping – dit han önskade fara, men det var honom strängt förbjudet att under resan idka handel eller varubyte, något som också uttryckligen skulle inskrivas i hans pass. Senast sex veckor efter ankomsten till bestämmelseorten, under vilka all handel och rörelse skulle vara honom förbjuden, skulle han inför magistraten anhålla om nytt pass, därest han ville återvända till utlandet eller resa till någon annan av de privilegierade städerna, och även detta pass skulle innehålla förbud mot all sorts handel under resan. Ville han däremot bosätta i staden, skulle han inom nämnda tid inför magistraten förete sin papper och omtala, hur han ämnade föda sig. ...²³

Tyvärr har det hittills inte varit möjligt att återfinna något av den pappersexercis som bör ha ledsagat Eljakims utresa från Danmark eller inresa i Sverige, men i en taxeringslängd från Stockholm 1786 återfinns »J. Soldin, Informator» som skriven hos Elias Magnus och hans familj (hustru, sonen Jacob Magnus och dottern Blomma).²⁴ Elias Magnus var en tidigare strumpfabrikant från Neustrelitz i Mecklenburg, som efter några år i Marstrand flyttade till Stockholm 1786.²⁵ Det kan här vara tillfälle att påpeka att Eljakim Soldin inte var den ende danske juden i Stockholm vid denna tid, och inte heller den ende diktaren. Redan 1780 invandrar Marcus Maure från Danmark, även han som privatlärare,²⁶ och under de åtta år som förflutit sedan Aron Isak anlät till Stockholm hade också flera andra judar med en bakgrund i Danmark sökt sig till Stockholm,²⁷ vilket kan förklara hur Eljakim fick denna anställning. Församlingen skulle också få en rabbin från Köpenhamn, nämligen Simon Isak Kalkar (rabbin 1796–1804).²⁸

Men detta är att gå händelserna i förväg. I december 1786 utkommer på Anders Jacob Nordströms tryckeri i Stockholm, två dikter av Eliakim Soldin. Den ena bär titeln *Poetiska tankar i anledning af kyrkovignings festen. 2 Maccab. I: 7,9. Firad af Judiska nationen den 25 dagen i månaden Kislav, eller d. 16 decemb. 1786. På hebraiska för-*

fattade. Översättningen är af författaren. Översättningen verkar vara det enda som finns bevarat, och om den verkligen är av författaren, måste han ha varit en stor språkbegåvning. De poetiska tankarna kan ha framförts i Aron Isaks hem (som fungerade som synagoga)²⁹ eller i något annat privathem – kanske hos familjen Magnus? Den andra dikten, som i detta sammanhang är av större intresse, bär titeln *Nyårs-sång, hans kongl. höghet kron-prinsen i djupaste underdånighet tilegnad af E. J. Israelsson Soldin. Jude*, och är tryckt med hebreisk och svensk parallelltext.³⁰ Den hebreiska delen av dikten är dessutom undertecknad »אני ופי המדבר אני: המגיה המסדר המדפיס: והמחבר» Interpunktionen är som synes något förvirrande. En tentativ översättning kan vara: »Jag och min mun är talaren; jag är korrekturläsaren, sätaren; tryckaren och författaren» (även om det faktiskt står מחבר, »författaren» – möjligen saknades typer). Troligen har Eljakim på något sätt »hyrt in sig» hos Nordström, på samma sätt som han senare verkar ha gjort i Köpenhamn.

Eljakim var alltså i Stockholm när den med honom närmast jämnåriga Gabriel, Aron Isaks son, avled (se ovan). Redan en månad senare, den 30 januari 1787, finns han, som »JudeStudenten Jacob Soldin, Köpenhamn, nämnd i »Förteckning över de vid kongl. Slottscancelliet til Utrikes orten förpassade personer i Januarii månad 1787».³¹

Tillbaka i Köpenhamn

Det är svårt att med exakthet fastställa den inbördes ordningen mellan Eljakim Jacob Soldins skrifter under år 1787; flera av hans skrifter är endast försedda med det hebreiska årtalet [5]547.³² Det följande skall därför ses endast som en möjlig kronologi.

Det verk som troligen först lämnade pressarna är den redan omtalade »Grunden af den jødiske Troe». Dess latinska titel, *Catechismus integer Iudaorum*, anknyter till samtida danska utgåvor av Luthers katekeser. Bokens hebreiska titel lyder i svensk översättning: *Boken Shomer 'Emunim*,³³ *till ungdomens bildning, som innehåller Torahs principer och den smala [eg.: raka] vägen. Ty den är skönhet för den som handlar efter den [Torah]; raka är alla dess stigar.*³⁴ Titelbladet är undertecknat med »Dessa ord [är av] tryckaren och författaren Eljakim, son till herr Iserl Zoldin». Detta verk förefaller vara en av de

allra tidigaste – och av forskningen tidigare inte uppmärksammade – judiska katekeserna.³⁵ Eljakim Soldins nästa verk kan liknas vid en versifierad ålderstrappa. Verket heter תולדות האדם (*Toldot ha-adam*), »Människans (levnads-)historia», och har som motto dels Pred. 12:1, »Tänk på din skapare i din ungdom, innan de onda dagarna nalkas, de år som ingen glädje har att ge», dels Job 14:1, »Människan, av kvinna född, lever en kort tid och mättas av oro»³⁶, vilka båda citeras på titelbladet. Därefter följer 43 fyrradiga delvis slutrimmade strofer indelade i åtta kapitel.³⁷ Verket avslutas med två rimmade treradiga strofer med överskriften »Diktarens slutord», vilka fritt översatta kan lyda:

Unge man, i din ungdoms dagar, om den skall du bekymra dig, den sista dagen; unge man, för dess skull skall du lyssna till mig, som noggrant väljer att skriva dessa ord, som skall vara ett memento för dig. Jag känner min ursprung, för vad jag skall svara och inför vem [jag skall avge] räkenskaper. Inför min domare, min fader, den som förbarmar sig över mig, de trofastas Gud. Kunskapens Gud är Han, och på Honom (alt. »den» = kunskapen) skall vi grundlägga [våra] gärningar.

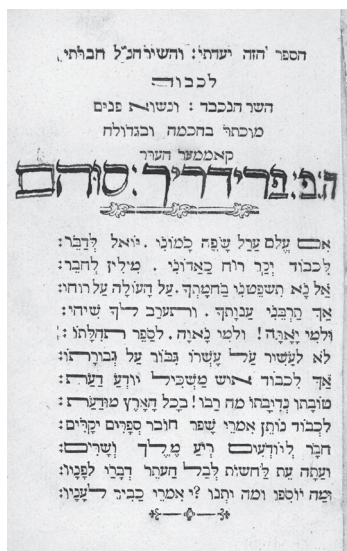
Författarens egen presentation av sig själv återfinns på den sista raden i verket, och det är utifrån den vi tentativt kan fastställa den inbördes ordningen i Soldins författarskap. Den lyder מהצעיר אליקים במ' »Av ynglingen Eljakim, son till Iserl Soldin³⁸ från Köpenhamn. Författare till [*ba'al mechaber*] boken *Shomer emunim*». Alltså har *Toldot ha-adam* utkommit senare under 1787. Författaren var fortfarande sannolikt tonåring; kanske låg erfarenheterna i Stockholm, med Gabriels död, bakom valet av ämne. Texten kan också vara riktad till någon av hans [f. d.] elever i Stockholm, eller vara skriven med tanke på ett eventuellt återupptagande av karriären som informator.

Nästa verk från 1787 måste sägas ha en tydlig utgångspunkt i *haskalah*-traditionen. På Thieles tryckeri trycker Eljakim första delen av en naturhistoria på hebreiska, där man finner beskrivningar av olika djur. Titeln på verket är קרית ארבע (*Qiryat 'arba'*)³⁹ och titeln fortsätter

Del ett, talar om naturen, fyrfota djur och ryggradsdjur, deras skepnad [och] karaktär, och ur deras liv. Även skall det be-

skrivs i den ett urval av deras varelser och om huvuddelen av dess storhet.⁴⁰

Boken beskriver, efter en inledning, lejonet, tigern (att det är detta djur som avses visas av en inskjuten parentes med texten דער טיעגר [sic!]), elefanten, buffeln, flodhästen, kamelen, giraffen (även den med en jiddisch-specifikation), aporna, björnen, isbjörnen och slutligen piggsvinet (med jiddischförklaringen פיינטשויין) och sälen. Det exemplar av denna skrift som finns i Det Kongelige Biblioteks samlingar är försett med en för hand infogad dedikation till historikern P.F. Suhm (se illustration nedan).

Dedikationens utformning – med titeln »Kammer herr» tryckt med hebreiska bokstäver, men med ett tomrum lämnat för en handskrivna komplettering med mottagarens namn – antyder dessutom att det trycktes ett antal exemplar tänkta som dedikationsexemplar.⁴¹

Andra resan till Sverige

Senare under år 1787 återvänder Eljakim Soldin till Sverige, men inte heller nu verkar han ha avsatt några »pappersspår» vid sin inresa. Däremot hamnar han under en vistelse i Stockholm i klammeri

med rättvisan. Den första november blev han tillsammans med åtta andra judiska män uppkallad till myndigheterna, eftersom de skulle ha »uppehållit sig här i staden utan försvar».⁴² Ellen Raphael kommenterar i sin excerpt: »Ej i protokoll för dessa dagar»⁴³ – jag har dessvärre inte haft möjlighet att kontrollera riktigheten i detta, men det kunde ju tyda på att de slapp undan med blotta förskräckelsen. Det finns emellertid andra uppgifter i arkiven att beakta. Under vintern och den tidiga våren 1787 hade Elias Magnus, Eljakims (tidigare?) arbetsgivare, ansökt om tillstånd att inrätta ett tryckeri, först benämnt »siden-, linne- och bomullstryckeri»; i senare dokument nämns även »för Pappers ... [oläsligt] tryckande». Ansökan dras dock tillbaka under april månad samma år,⁴⁴ men kanske fanns det ett samband med Eljakims vistelse i familjen.

Eljakim Soldin återupptar nu hyllningsdiktandet till kungahuset. På den hebreiska delen av titelbladet till *Poëtiska tankar i anledning af den 24 Januarii 1788. På hebreiska författade*,⁴⁵ utgivna i Uppsala, skriver han sig som: מחברת הבחור אלוקים בן התורני כהרר איסרל זאלדין בעיר אופזאלא ורגלין מועדות מדפיס ספרים חק"ק אפינהאגין מתגורר בעיר אופזאלא ורגלין מועדות – eller i en fri svensk översättning:⁴⁶ »Författad av den unge Eljakim, son till den Torahkunnige ärade rabbinen min lärare Isserl Soldin, boktryckare, bosatt i den heliga församlingen Köpenhamn, tillfälligt boende i staden Uppsala men vars fötter är vända för att återvända till sin faders hus och sin födelsestad».⁴⁷ Israel Soldin var ju enligt de danska källorna köpman, alltså måste det vara sig själv sonen syftar på som boktryckare. Också i själva dikten anspelar han på sin status som främling: »Min stämma är såsom en flyktig fogels, skild från sitt näste, i ett främmande Land. Vid Nattuglans sträfva ljud kunna thess Jubel-Sånger förliknas.» I detta sammanhang är det också intressant att notera att i »Förteckning på personer som vid Kongl. Slottskancelliet erhållit pass till utrikes orter, uti Januarii månad 1788», den 23 januari (alltså dagen före kungens födelsedag) återfinns »Judiska BoktryckareGesällen El. Jac. Soldin, Köpenhamn». Det framtida yrkesvalet verkar vara klart.⁴⁸ Denna gång hyrde han in sig hos tryckeriägaren Anders (Jacobsson) Nordström, som redan 1781 tryckt en samling föreläsningar över det hebreiska språket av Johan Adam Tingstadius, sedermera professor i österländska språk i Uppsala, och således torde ha haft tillgång till de nödvändiga typerna.

Efter detta andra besök verkar Eljakim Soldin inte ha återvänt till Sverige. Det kan därför vara dags ställa frågan: Vad var det som lockade i Sverige? Eller var det något som drev honom – och andra – från Köpenhamn?

Något som kan ha lockat var att de svenska församlingarna ännu var så små, att det fanns utrymme för nya individer att finna en nisch. Även om Judereglementet av år 1782 lade många hinder i vägen, fanns det en möjlighet att få en utkomst genom anknytning till någon av de redan etablerade familjerna. Det är antagligen därför flera av de judiska familjerna i Stockholm hade en informator. Det var ett sätt att hjälpa en trosfrände in i landet (jämför Valentin ovan om »olagliga» domestiker), och efter några år kunde denne kanske etablera sig på egen hand. Men överhuvudtaget bör det »nya» landet Sverige ha framstått som ett möjligheternas land för judar från mer etablerade miljöer. Huruvida invandrarna från Danmark också hoppades kunna vinna inflytande genom den danskfödda drottningen får nog anses osäkert (hennes relativt svaga ställning vid hovet var troligen allmänt känd). Eljakims avresedatum 1788 tyder heller inte på att han räknade med några kungliga ynnestbevis som tack för sin dikt, även om det inte kan uteslutas (se vidare nedan, s. 98).

Om möjligheterna att skapa sig en framtid var moroten, fanns det också en piska? Kanske står denna att finna i intresset för upplysningen. Eljakim Soldin verkar genom huvuddelen av sitt icke-hyllningsdiktande författarskap ha varit inställd på att sprida upplysningstankar (och även i några av hyllningsdikterna skymtar det också fram, t. ex. i den ovan nämnda dikten i anledning av Frederik den Stores död). Upplysningstankarna verkar ha utgjort ett stort intresse också för andra av de yngre män som kom från Danmark och Tyskland till Stockholm vid denna tid som informatorer. Marcus Maure började, tillsammans med sin samarbetspartner David Josephsson, utge Moses Mendelssohns Bibelöversättning översatt till svenska.⁴⁹ Även om de abonnenter som efterlystes i det första häftet verkar ha lyst med sin frånvaro, speglar projektet ändå ett intresse för att sprida *haskalah*-tankegångarna i Sverige. Kanske fanns här en anledning att lämna Danmark. De nya tankarna var ju inte självklart accepterade i Köpenhamn, trots de personliga kontakter och släktförbindelser som fanns till Moses Mendelssohn och kretsen runt honom, och trots att det danska kungahuset fanns med som

subskribenter till hans bibelöversättning.⁵⁰ Som kommer att framgå nedan, kom Eljakim Soldin att engagera sig intensivt i debatten omkring undervisningsfrågorna i Köpenhamn under 1790-talet. Men först skulle en annan »affär» avhandlas.

Tillbaka i Köpenhamn

Vid återkomsten till Danmark engagerar Eljakim sig i striden omkring den sefardiske juden Josef Sumbel, som 1787 hade kommit till Köpenhamn för att reda ut sin fars affärer.⁵¹ Mer uppmärksamhet tilldrog sig emellertid Sumbels tillkännagivande att han ämnade grundlägga en ny religion och hans flärdfulla stil i övrigt, genom vilken han verkade vilja antyda en furstlig härkomst.⁵² En av dem som skrev en pamflett emot honom (och hans försvarare Knud Rold Werning) var E. Jacob Soldin, som utkommer med »En nye Historie om Ismaeliten Isai, Prophet i Aabenraae, og S. T. K. R. Werning.» Skriften har ingen datering, men torde vara samtida med de övriga pamfletter som historien gav upphov till. Sumbels eget danska manifest är daterat »6te dag i ugen, den 1ste Dag i den 3die Maaned Aaret 5548 efter Verdens Skabelse» (= 12 november 1787), den franska utgåvan är daterad 6 juni 1788.

Därefter verkar Eljakim Soldin tystna för två år framåt. Men hösten 1790 tar han igen upp (familje-) traditionen med tillfällesdikter till kungahuset. Anledningen är ett kronprinsbröllop, och dikten har följande danska text på titelbladet: *Oversættelse af en hebraisk Sang i Anledning af Hans Kongelige Højhed Kronprinds Frederichs og Hendes Kongelige Højhed Prindsesse Maria Sophia Friderica høitidelige Indtog i den Kongelige Residence Kiøbenhavn den 14. Sept. 1790, som bliver afsiunget i et Selskab af den jødiske Nation. Forfattet af Eliakim Jacob Soldin.*⁵³ På det hebreiska titelbladet saknas dessvärre författarens namn; vi får heller inte veta vilka åhörarna var. Innehållet kommer att diskuteras vidare nedan, men det kan noteras att fler köpenhamnsjudar än Eljakim Jacob Soldin fick dikter tryckta med anledning av den kungliga begivenheten. Från samma tidpunkt föreligger nämligen både *Freudengesänge eines Volkes bey der höchstfeyerlichen Rückkunft ihro Königl. Hobeiten, unsers gnädigen Kronprinzen und Prinzessin, nach vollzogener hohen Vermählung in die Königl. Residenz Copenhagen. Verfasst in hebräischer Sprache; und*

*Zugleich ins Deutsche übersetzt von Simon Moses Simon, Philosophiae Studiosus,*⁵⁴ och *Lovsange som i Anledning af Hans Kongelig Höihed Kronprinds Frederiks og Høie Gemahlindes Kronprindsesse Maries glade Indtog den 14 September 1790 bleve höitidelig afsiungne i den höitydske jødiske Synagoge i Kiöbenhavn den 23 september* av Simon Isaac Kalker [Kalkar] (den blivande Stockholmsrabbinen, se ovan). Till dessa tre separata tryck skall läggas en tacksägelse på blankvers, *Gedancken bey gelegenheit des Einzuge unsere Kronprinzen Friedrich mit der Kronprinzessin Marie*. Den blev publicerad på tyska i *Kiöbenhavns Kongelige alene privilegierede Adresse-Contoirs Efterretninger* (d. v. s. Berlingske Tidendes föregångare) den 24 september 1790 och är undertecknad »Der jüdische student Marcus Salomon Fridländer aus Schottland bey Danzig».⁵⁵

År 1791 sänder Eljakim Jacob Soldin en ansökan till kungen (d.v.s. i praktiken till Danske Kancelli) om att få starta ett tryckeri. Det är i denna ansökan han anger han att han studerat boktryckarkonsten i Berlin. Under namnet E. Jacob Israel Soldin ansöker han om att få starta ett tryckeri, för att kunna tjäna både sina trosfränder och de lärda män i Köpenhamn, som kunde ha bruk för hebreisk boktryckarkonst.⁵⁶ Som prov sänder han med en sorgedikt i två delar över Moses Mendelssohn, som han tryckt hos L. R. Svares Efterleverske.⁵⁷ Denna dikt bör rimligen vara den dikt som omnämns i det ovan omtalade skrivhäftet. Om den tryckts redan 1786 eller om den bevarat som manuskript och nu plockades fram och trycktes, är oklart; dateringen på trycket kan förstås både som Moses Mendelssohns dödsår, och som tryckåret. Köpenhamns universitets konsistorium, som tillfrågades som remissinstans i denna typ av ärenden (och de flesta andra frågor som gällde judarna i Köpenhamn och Danmark),⁵⁸ var dock måttligt imponerade av den sökandes kunskaper som boktryckare, men tillstyrkte ändå. Men tillståndet kom aldrig att utnyttjas, enligt källorna av ekonomiska skäl.⁵⁹

Som ett kuriosum kan noteras att de tre kända exemplar av denna vers som bevarats uppvisar en del intressanta olikheter. Rigsarkivets exemplar, som alltså var det som tillställdes Danske Kancelli och förmodligen även gick på remiss till Köpenhamns universitet, är delvis kompletterat med handskrift. Namnet משה (*Moshe*; Moses) på titelbladet är skrivet med svart bläck i en större stil och i själva dikten har vissa inledande bokstäver och några ord skrivits in med

svart bläck. Av de två exemplar som finns i det Kongelige Biblioteks samlingar, har det ena (signatur 30, -266, eks. 1) sannolikt nått biblioteket som pliktexemplar.⁶⁰ Det andra (signatur 30, -266, eks. 2) kan härledas till P. F. Suhms bibliotek (se ovan). På det sistnämnda (vars proveniens antyds av påteckningen »Suhm» på titelbladet) är, liksom på Rigsarkivets exemplar, namnet på titelbladet ifyllt för hand, denna gång med rött bläck, medan de första bokstäverna i varje strof i diktens andra del är ifyllda med svart bläck.⁶¹ Det troliga pliktexemplaret är det enda av de tre med namnet Moshe tryckt, men på detta saknas helt de bokstäver i själva texten, som på de andra två exemplaren var ifyllda för hand.⁶²

Eljakim fortsatte att engagera sig i upplysningstankarnas tjänst. År 1794 utkommer *Oplysning om den jødiske Nation fra Børn af med Hensyn til de Christne*, och två år senare kommer samma verk i en andra, utökad utgåva: *Oplysning om det Jødiske Folk fra dets Barn-dom af med Hensyn paa Jødernes Forfatning., i Anledning af Tidens Stridsskrifter. 2. Opl.* De »Tidens stridsskrifter» som han nu hänvisar till, bör ha varit de skrivelser och pamfletter som florerade i förbindelse med den kungliga kommission som etablerats i september 1795 för att, en gång för alla, utreda judarnas inre organisation och position i det danska samhället. En tidigare försök (1792–) hade aldrig kommit fram till något uttalande innan Köpenhamns brand i juni 1795 gjorde att den judiska infrastrukturen bröts sönder och ett nytt representantskap tillträtt.⁶³ De inom-judiska diskussionerna hade emellertid pågått i c:a två decennier, allt sedan upplysningstankarna börjat slå rot i Köpenhamn.⁶⁴

Titlarna skall snarast tolkas som avseende upplysningen av den judiska nationen, då skrifterna minst av allt riktar sig till hans icke-judiska omgivning. 1794-utgåvan inleds istället med orden »Elskede Medbrødre!» och innehåller ett generalangrepp på de köpenhamnska judarnas oförmåga att inse, att deras barn får en undermålig utbildning och måste bort från det dåliga inflytande som »de polske Jøder» utövar som lärare i församlingens familjer. Föräldrarna borde sörja för, att »deres Børn ved Fornuftens klare Lys lære at kjende Naturen og hendes Skaber, saa at deres Hjerter maatte opvarmes til Ret-skaffenhed og Kjerlighed til alle deres Medmenneskers; men ikke at opdrage og at lade dem vandre i Vandkundighed». Istället undervisar barnen av polska (och tyska) lärare »som enten slet ingen, eller kun

har nydt en slet Education, med udyrket Forstand, med en forvildet Physiognomie, og uden Sprogkundskab, der ei kjender højere Pligter, end at indbanke vor Ungdom en uforstaaet Pentateuch, Raschi og Talmud, at behandle dem på en rage Maade, og indprænte dem deres egen Vankundighed». ⁶⁵ Særskilt irriterad är han på deras ringaktning för grammatiska studier, till exempel att en »Overrabin i Staden **** udtrykker sig i sin Tale saaledes: at det ikkun [endast] ere de onde, der give sig af med Grammatik». ⁶⁶

Den andra utgåvan av samma skrift, som alltså utkom två år senare, inleds med en översättning från Christoph Johann Rudolph Christianis *Beiträge zur Veredlung der Menschheit*, utgiven samma år. Christiani, som var mest känd för sina pedagogiska insatser, nämligen som grundare av ett mycket upplysningsinspirerat undervisningsinstitut på Vesterbro i Köpenhamn 1795, var den siste tyske hovprästen i Köpenhamn. Vilket intryck detta citat gjorde på de judiska familjer som redan var misstänksamma mot Eljakim, kan vi bara gissa. Dessutom har denna upplaga fått ett sex sidor långt företal där Eljakim Soldin – med namns nämmande – utförligt redogör för både vänner och fiender och klart ställer sig på upplysningsmännens sida. I detta företal får vi också en rad nya biografiska upplysningar, nämligen att författaren, driven av en önskan att vara till nytta för sitt folk, »giennembrød alle de Hindringer, der endog maatte møde mig i at rydde det Onde af Veien, og de yppelige Underviisnings-Anstalter, jeg antraf i London, Amsterdam, Berlin, og især det berømte Vilhelms Institut for den jødiske Ungdom i Breslau, som har de stor Mænd v. Hojem og Gedicke at takke for sin Opkomst, bestemte saa ganske min Beslutning, at jeg ved min tilbagekomst fra bemeldte Steder, meddelte Publikum mine Tanker om Jødernes nærværende Skole-Indretninger ...». ⁶⁷ För detta fick han emellertid, vilket han också förutsett, endast otack: »jeg vidste, at mit eget Folk ville gjøre mig bekiendt som en Jøde, det ikke var rigtig i Hovedet, hvilket ogsaa indtraf;...». ⁶⁸ Missnöjet tog sig också fysiska uttryck. »[K]ort derefter antraf en polsk Lærer, navnlig Rabbi Calmar, mig i en Urtebod paa Kulturvet, hvor han ved Næveslag og Prygl yttrede mit Folks hele Harm over mig,...». ⁶⁹ Trots detta valde Soldin emellertid att utge sina tankar i tryckt form. »Disse tanker ser jeg med et Slags Tilfredsstillelse at være komne i Gang i disse Tider, og da ingen er tilbage af det første Oplag, så følge de her saaledes, som de i Aaret

1794 ere udkomne.»⁷⁰ Det sistnämnda är inte helt sant, eftersom Soldin har gjort mindre tillägg och ändringar i texten jämfört med 1794-utgåvan, bland annat får vi nu veta att den grammatikhatande rabbinen var verksam i Hamburg (hans namn uppges dock inte).

Det kan i detta sammanhang vara värt att fråga sig om en skrift, som redan år 1789 pläderat för en modernisering av skolväsendet under titeln *Et Par Ord til den Jødiske Menighed i Kiøbenhavn*, kan tillskrivas Eljakim Soldin. I denna prisas kungen – på papperet Christian VII, i praktiken kronprins Frederik (VI) – för att han »gav den Jødiske Nation (hvoraf jeg er en Medlem) Frihed, til at drive Haandwerker og Konster og at gaae i Lære hos Laugsmestere». Pamfletten frågar sig också, om det är sant att de äldste har avvisat ett erbjudande om »hjælp af Hans Majestæts Kasse til Skolevæsenets Forbedring». Den utmålar i detalj vilka negativa konsekvenser ett sådant beslut skulle få, och avslutas med en enträgen uppmaning att tänka på kommande generationers väl och snarast acceptera den hjälp som erbjuds. På titelbladet citeras (en tills vidare oidentifierad) Robertson: »Men relinquish ancient habits slowly, and with reluctance». Det är väl inte helt otänkbart att Eljakim Soldin redan före sin resa till London kommit i kontakt med engelska författare.⁷¹ Inget i texten motsäger att Eljakim är författaren, men det kan heller inte bevisas på nuvarande tidpunkt.

Efter 1796 vet vi inte mer om hans öde. Han nämner i det ovan citerade förordet, att hans enda möjlighet till utkomst, på grund av motståndet mot hans idéer, var att »undervise nogle fattige jødiske Familiers Børn» – han återgick tydligen till att arbeta som informator. Hur länge detta varade, vet vi dock inte. Han verkar inte har satt några spår i de senare folkräkningarna, men är möjligen identisk med den Jacob Soldin som 1813 tillåts lämna St. Hans' hospital i Roskilde, med tillåtelse att bosätta sig i Fredericia (där han skulle stå under polisbevakning).⁷² Ingen med namnet Soldin verkar dock vara begravd på den judiska begravningsplatsen i Fredericia,⁷³ varför hans dödsår och slutliga viloplats tills vidare förblir okända.

Eljakim Jacob Soldin levde ett omväxlande liv. Hans levnadsöde och publikationer vittnar om de möjligheter som trots allt fanns för en ung judisk man att resa utomlands för studier och arbete under slutet av 1700-talet. Men det vittnar också om de begränsningar som motståndet till de nya upplysningstankarna kunde ge upphov till.

Men dessa begränsningar verkar ännu inte ha förbittrat hans tillvaro när han författar sina två dikter till det svenska kungahuset, och det är mot dessa vi nu riktar blicken.

Hyllningsdikterna

Sammanlagt finns tio persondikter av Eljakim Soldins hand bevarade; fem i manuskript och fem tryckta. Dessutom finns fyra omnämnda, men inte bevarade. En sammanställning ger vid handen att av dessa fjorton är sju riktade till (döda eller levande) medlemmar av europeiska furstehus. Eljakim Soldins två hyllningsdikter till det svenska kungahuset har här utvalts som exempel på denna del av hans diktning och de kommer här att studeras med två olika syften. Den första analysen gäller de temata som förekommer; det andra gäller Soldins beskrivelse av sig själv; hur mycket ser vi av diktaren bakom dikten? Först bör dock något sägas om denna typ av dikter generellt, och deras roll i det svenska samhället under slutet av 1700-talet.

Tillfällesdikter (persondikter) är en genre som framför allt blomstrade under slutet av 1600-talet och 1700-talet, för att minska i omfattning under början av 1800-talet. Uppskattningar för perioden 1600–1829 anger tal mellan 49 000 och 100 000 som antalet tryckta persondikter i Sverige;⁷⁴ till dessa skall läggas de dikter som endast förekommer i manuskript, och de som inte överhuvudtaget finns bevarade. Anledningarna till författandet kunde vara de mest skilda, från de mer uppenbara såsom bröllop, födelsedagar och dödsfall, till händelser av helt annan karaktär, t. ex. de kungliga barnens kopympningar. En inblick i genrens utbredning i slutet av 1700-talet ger uppskattningen att c:a en tredjedel av Carl Michael Bellmans samlade produktion anses utgöras av tillfällesdikter,⁷⁵ några av dem med tydligt pragmatiska baktankar, såsom den dikt som tillägnades Gustaf Johan Ehrenswärd för att skaffa brodern Johan Arendt Bellman anställning hos Ostindiska Kompaniet.⁷⁶

Soldins svenska dikter

Det första en nutida läsare av Eljakim Soldins dikter till det svenska kungahuset lägger märke till, är hur väl innehållet överensstämmer med den bild vi har av Gustav III:s hov, och med kungens bild av sig

själv som en Vasakonung. Bakgrunden till den sistnämnda aspekten fanns i behovet av att legitimera den Holstein-Gottorpska ätten på Sveriges tron. Adolf Fredrik, Gustavs far, hade blivit vald till svensk tronföljare som en eftergift åt Ryssland (hans främste motkandidat hade varit Frederik (V) av Danmark), och även om han var barnbarnbarnbarnsbarn till Karl IX behövde Vasa-anknytningen framhåvas. Redan från Gustavs födelse hade därför Vasaättens (åter-)inträde på Sveriges tron betonats,⁷⁷ och flera av hans lärare hade också lagt stor vikt vid de två stora föregångarna med samma namn, Gustav Vasa och Gustav II Adolf, och dessa blev prinsens medvetna föredömen.⁷⁸ Senare skulle detta också komma till uttryck i Gustavs (eller snarare Johan Ludvig Kellgrens) operalibretti till *Gustav Wasa* (1786) och *Gustav Adolf och Ebba Brahe* (1788).

Var kunskapen om detta allmänt spridd, eller var det något som Eljakim Soldin blev medveten om sedan han kommit till Stockholm? Förmodligen var det en kombination, men med betoning på det förstnämnda. Voltaires hyllning av Gustav III både före och efter statskuppen 1772 (som visserligen samlade makten hos kungen, men av omvärlden ändå ansågs som ett framsteg⁷⁹) kan inte ha gått obemärkt förbi, i synnerhet inte bland upplysningsivarna. Den interna hovretoriken var också spridd; till exempel vet vi, att det fanns Köpenhamnsprenumeranter på Olof von Dalins samlade verk, som postumt började utges 1767.⁸⁰ Som kronprinsens lärare hade han varit en av dem som starkt betonat tanken på »en tredje Gustav», bland annat i hyllningsdikter till kronprinsen.⁸¹ Även i Carl Michael Bellmans dikter till den kungliga familjen var dessa tankar närvarande.⁸² Även om det inte var troligt att Soldin hört dessa i Köpenhamn, bör de ha varit kända i det Stockholm han kom till. Av politiska skäl fanns det säkert också ett intresse i Köpenhamn att hålla sig orienterad omkring hur det svenska hovet framställde sin position i världen. Dels fanns militära skäl (t. ex. Danmarks allians med Ryssland, som bl. a. kom att leda till det s. k. Teaterkriget mellan Sverige och Danmark 1788–1789) och dels var ju drottningen född som dansk prinsessa.

Sin första dikt till en medlem av kungahuset tillägnar Eljakim Soldin⁸³ som nämnt den åttaårige kronprins Gustav Adolf. Det är en nyårssång där också fadern Gustav III hyllas och de sex sexradiga hebreiska verserna är rimmade a-a-a-b-b-a. En påfallande skillnad

mellan de ovan nämnda danska dikterna av Eljakim Soldin, och denna första svenska, finns i det nära förhållandet mellan den hebreiska och den svenska texten.⁸⁴ Medan de danska verken innehåller ganska stora skillnader mellan det hebreiska och danska innehållet, möter vi här en nästan ordagrann översättning till svenska (dock orimmad), varför jag här väljer att koncentrera mig på den svenska texten, och endast undantagsvis kommenterar den hebreiska.

Släktskapet bakåt med Vasa-ätten betonas redan i den andra versen: »Gustaf!⁸⁵ den Eviges Älskling, en grönskande Telning / Af WASA stam! Millioners hopp!» I den tredje tas tråden upp igen: »Stadd uti Förfädrens fotsår, de Hjeltars / Hvilkas Namn glänsa som Solar / Och ej förgås, tils världarnas grundvalar svigta.» I den fjärde versen övergår hyllningarna till att gälla kronprinsens far: »GUSTAF! Under Din skugga vilar Visheten / Din Vän, Du lifvat des krafter, / Du stadgat des Pelare genom Din huldhet», och i nästa vers: »En tid var Vitterhet biltog [fredlös] och bäfvande nästan föragtad. / Du, GUSTAF! Blef des stöd och des upkomst. / Stumma voro Sångens Döttrar och de som Visheten qväda. / Men Du muntrade med Din Nåd dem. / Under Dina utbredda Vingor funno de fristad.» Gustav III hyllas alltså som beskyddare av de sköna konsterna och vetenskaperna. Det kan här vara värt att notera att under 1786 hade Svenska Akademien grundats, och den av Lovisa Ulrika år 1753 grundade Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien (i dagligt tal känd som Vitterhetsakademien) återupplivats. För en upplysningsanhängare fanns det således god grund att hylla kungen.

Även den avslutande strofen riktar sig till kungen: »Se, GUSTAF! Din älskade Son, han Blomstrar som Liljan. / Ifrån Ungdomens spädaste år, ljus som morgonens stjärna, / Din Önskans Son, Dina Ögons luft, en Telning af Din Ätt! / GUSTAF ADOLPH! Välsignad bland Prinsar! Deras pragt är mot Din, som gräsets mot Blommans. / O! Kung! När Du blifver trött af år, / Är det han som Din Thron skal bestiga.» Som bekant ville ödet annorlunda; Gustav Adolf skulle bli kung vid 13 års ålder efter mordet på Gustaf III.

I denna dikt är författaren – fränsett den ovan omnämnda »varudeklarationen» om diktens fysiska tillblivelse – närmast helt osynlig. Det som skymtar fram är en beundrare av Gustav III:s konst- och vetenskapspolitik, men mer får vi inte veta. En intressant detalj återfinns i fjärde versen, där Soldin skriver: »Som Herden sina får, så

förer Du Dit Folk, / Så älska ock de Dig, och Dig sina lif tilbjud.» Valet av »de» och »sina» – istället för »vi» och »våra» antyder ju, att Eljakim Soldin inte kände sig som en del av »Dit Folk», men om det var som dansk eller jude (eller både och) får vara osagt.

I den andra dikten, Soldins födelsedagshyllning till Gustav III i januari 1788, är tanken på de tre Gustaverna mer framträdande, medan Vasa-släkten i sig får träda något i bakgrunden. Typografiskt betonas kungens namn både i den hebreiska och den svenska texten med versaler eller kapitäl respektive större hebreiska typer, och i något fall även spärrad stil. Det tryckeri som anlätades var denna gång Edmans akademiska tryckeri i Uppsala, som med tanke på universitetets behov torde ha haft de nödvändiga typerna tillgängliga. Universitetet bör också ha varit anledningen till att Eljakim övergivit Stockholm för Uppsala. Kanske räknade han med att det här kunde finnas behov av en boktryckargesäll med kunskaper i hebreiska.

Dikten inleds med att Gustav III liknas vid Salomo och ur den svenska översättningen kan följande citeras:

Jag kan ej hämma min röst; jag dristar äfven nedlägga ett ringa offer, och stämmer min harpa till K. GUSTAFS läf, Fadrens för Sång-Gudinnorna; till Hans ära, som af Vishetens Anda är uppfylld; på hvars Krönta Hjessa hvilar Kunskapens, Mildhetens och Gudsfruktans Ande; Ättlingens af VASA Stam,⁸⁶ af then Store GUSTAF ADOLFS Ätt, hvars like bland Konungar icke funnits, hvilken ohörda storverk utförde i lifvet och efter döden lemnade ett minne, förfärligt för fienden, älskadt af millioner undersåtare».

Längre fram jämförs Gustav II Adolf med mackabéerna, »lik en Son af Mattathia, Helgedomens försvarare emot hedniskt våld, stridde Han emot de otrogna, emot them, som afgudiskt ärade helgonabilder, och i penningar trodde sig kunna gifva lösen för sina synder».⁸⁷

Soldins framställning betonar alltså protestantismens företräd, och hans allusioner till de teologiska stridsämnena mellan protestantism och katolicism vittnar om kunskap om kristendomen och den europeiska historien. Gustav II Adolf hyllas som Uppsala universitets byggherre; »af Honom bär hon ock namnet» bör vara en anspelning på Gustavianum, bekostat av Gustav II Adolf och vid denna tid universitetets huvudbyggnad. Gustav III beskrivs därefter

som universitetets beskyddare: »Under Hans besynnerliga vård blomstra Vetenskaperna i denna stad». Med citat från Ordspråksboken (8:34) och Psaltaren (125:4) lovprisas Uppsala och Gustav III ytterligare, och dikten avslutas:

Jag vet alltför väl, att mina stammande läppar icke förmå, inför min Konung, frambära en sång, värdig Hjeltarnes Furste. Min stämman är såsom en flyktig fogels, skild från sitt näste, i ett främmande Land. Vid Nattuglans sträfva ljud kunna thess Jubel-sånger förliknas. Dock dristar jag knäfallande för TITT ansigte, Store KONUNG, nedlägga min bön: Anse ej onådigt thetta vördnads offer af TIN ringaste och underdånigste tjenare!

Huruvida Eljakim Soldin verkligen hoppades på ett kungligt uppmärksammande vet vi inte. Men på kungens födelsedag hade han, som framgått ovan, redan fått sitt pass för att lämna Sverige, något han också avslöjat i den hebreiska texten på titelsidan att han ämnade göra. Att han inte kände sig helt hemmastadd framgår av citatet ovan; boktryckaren *in spe* ville hem till Köpenhamn.

Slutord

Även om Eljakim Jacob Soldins livsförlopp inte kunnat kartläggas i detalj, kan de spår han efterlämnat i form av arkivalier, manuskript och tryckta verk ändå bidra till att teckna huvuddragen av ett fascinerande levnadsöde, som speglar den tid han levde i. Hans besök i Sverige, under den svenska judenhetens första formativa år, kan med största sannolikhet ses som ett försök att utnyttja de möjligheter som detta »nya» land gav. Hans intresse för upplysningsidéerna och hans försök att – med blandat resultat – sprida dessa i hemstaden Köpenhamn är även de en tidsspegel; de nya tankarna hade kommit för att stanna, men var ännu kontroversiella. Hans tillfällighetsdikter är del i en för denna tid typisk och mycket livaktig litterär genre och han visar genom deras innehåll, att han är väl insatt i tidens samtalsämnen och gångbara allusioner. Han kan därför i sina dikter sägas sammanfatta både det judiska, det danska och i det svenska under 1700-talets sista decennier.

Noter

¹ För en förteckning med korta karakteristiker över dikter med svensk proveniens, se Hoffmann 1989.

² Redan här vill jag framföra mitt varma tack till dem som på olika sätt hjälpt mig med denna artikel: Elsebeth Paikin, Thorsten Wägnar, Martin Schwarz Lausten, Vesta Sandberg, och Det Kongelige Biblioteks Fotografisk Atelier under ledning av Karsten Bundgaard. Ett särskilt tack går också till Lars Hallberg på Riksarkivet, Arninge, som gjorde mig uppmärksam på Ellen Raphaels excerptsamling.

³ »Jacob» var förmodligen hans borgerliga namn; inget av det som finns bevarat är undertecknat med dess hebreiska form. I det följande kommer jag därför att omnämna honom som Eljakim Soldin eller bara Eljakim.

⁴ Viss osäkerhet råder om Iserls ålder, då de vid folkräkningen 1771 uppges vara 43 respektive 28 år gamla och Israel år 1801 uppges vara 73 år gammal. (Dansk Demografisk Database, ddd.sa.dk, hädanefter DDD). Hans dödsår är med säkerhet 1808 (11/6 = 16 Sivan, 5568); se Det Mosaiske Troessamfunds arkiv, Rigsarkivet, Köpenhamn (hädanefter: MT:s arkiv), nr. 510, Begravningsprotokoller, s. 51 (43), nr. 702; så även Margolinsky 1983:183 och Simonsen 1916:220. Arkivnumren i MT:s arkiv hänvisar till arkivförteckningen i Svenstrup & Helk 1993.

⁵ Hartvig torde vara identisk med den Hirsch Soldin som 1799 undertecknar församlingens skrivelse i en debatt om synagogorna (Lausten 2002:104ff) och som också förekommer i Cod. Sim. Heb. Add. 2 (se nedan).

⁶ Malka hade avlidit i mars 1800 (Margolinsky 1983:183).

⁷ Simonsen (1916:220, not 2) hävdar att Eljakim finns registrerad i en folkräkning ett halvår efter faderns död (upplysning från J. Fischer); varken denna uppgift (eller folkräkningen i sig) har kunnat verifieras.

⁸ Soldin 1794:7.

⁹ En genomgång av *mohel*-böcker (bevarade på Rigsarkivet och Det Kongelige Bibliotek) har inte givit något resultat. Utifrån de upplysningar som finns i folkräkningar etc., verkar barnaskarans sammansättning varit som följer: Hartvig (Hirsch) f. 1765, Judith f. 1768, Eljakim f. 1770, Abraham f. 1771, Itzik f. 1772 (d. 1782), Salomon f. 1776, Hanne f. 1779, Fromme f. 1780, Rachel f. 1782 och Michael f. 1785. Simonsen (1916:219, not 2) nämner en David Soldi (sedemera översättare av H. C. Andersen till franska) som varande ytterligare en son i familjen, men denne var en brorson till Eljakim Soldin, född 1818 (Erslew 1858ff:287).

¹⁰ Det Mosaiske Troessamfunds Arkiv, Rigsarkivet, arkivnummer 1158: »Mandtal over Jøderne i København i Tiden fra 1694 til 1799. Paa Foranstaltning af det mosaiske Troessamfunds Repræsentantskab udarbejdet og forsynet med med et Register af Josef Fischer. København 1904-1907». Namnet skrivs omväxlande Israel Isach Soldin och Israel Isach Solden. Ursprunget till tillägget Isach är okänt.

¹¹ Rigsarkivet, MT:s arkiv, 1163: »Diverse historisk materiale m.m. Heri [...] borger-skaber i det 18. årh., [...]». Här står Israel Soldin upptagen som »Solding, Israel Isaac, Jøde, Berlin, 14/8 1776».

¹² I Berlin finns registrerad en Hirsch Soldin (1684–1748, far till Nathanael Soldin, d. 1786), handlande av olika slag och en Michel Soldin (1632–1727). Om Iserl Soldin tillhörde denna familj, och enligt god sed uppkallade sin äldste son efter sin avlidne far (och den yngste efter sin farfar), kan detta vara Eljakims farfar och farfarsfar. (För upplysningarna om de olika medlemmarna av familjen i Berlin, se Jacobson 1968:167, nr. 244.) En annan Soldin-släkt kom till Sverige (Norrköping) via Frankfurt a.M. (Ivarsson & Brody 1956:80), men det har inte varit möjligt att finna någon förbindelse mellan dem och den danska familjen.

¹³ Rimligen den »synagoga» på Læderstræde, som invigdes 1766. Se Lausten 2000:222–229; Hampton Frosell 1987:21.

¹⁴ Soldin, I. 1773. För bakgrunden till denna och liknande bot- och böndagar, se Lausten 2002:43ff, där också ett uppslag ur Israel Soldins kantat är återgivet. Mot Laustens tolkning (s. 45, bildtext) att Israel Soldin ger uttryck för kristna Messiasföreställningar när han omtalar Christian VII med orden »Dann mit Gottes Namen bist du genant», kan invändas att Soldin nog snarare genom sitt citat från Deut. 28:10, כִּי שָׁם יִּנְקָרָא עֲלֶיךָ (s. [9]) (»Herrens namn har ropats över dig») önskat ge uttryck för segervisshet.

¹⁵ Cod. Sim. Heb. Add. 2a. Häftet har sex blad i allt och består av tre vikta ark (troligen »hemmahäftade») av ett papper som med största säkerhet är tillverkat i Norge under de första åren av 1780-talet vid pappersbruket Øvre/Nedre Mølle (jmf. Fiskaa & Nordstrand 1978:116ff, 216–231, framför allt nr. 168–171).

¹⁶ För en översikt över dikterna, se appendix, s. 106.

¹⁷ Angående Shim'on Gens, se nedan s. 90 samt not 54.

¹⁸ Johansen 1921:11.

¹⁹ Aaron Isaacs Minnen, s. 274 (motsv. jiddisch text s. 141). Hans gravvård finns avbildad i *Gamla judiska gravplatser*, s. 3, # 13. Tvinsot (på jiddisch *shvintsukht*) kan vara en beteckning för tuberkulos.

²⁰ Cod. Sim. Heb. Add. 2b.

²¹ Cod. Sim. Heb. Add. 3.

²² Den danska prinsessan Lovise (Louise) Augusta (1771–1843) var drottning Caroline Mathildes dotter med livläkaren Johann Friederich Struensee.

²³ Valentin 1924a:188f. Passjournalerna från Malmö för de aktuella åren (som förvaras på Landsarkivet, Lund) innehåller dock inte någon anteckning av något utfärdat pass.

²⁴ Riksarkivet Arninge, Judiska (Mosaiska) Församlingens i Stockholm arkiv (hädanefter: JF:s arkiv), Ellen Raphaels Excerptsamling, Vol. 1, kuvert 5: Taxeringsuppgifter Stockholm.

²⁵ Valentin 1924:209ff; Raphael 1932:348.

²⁶ Marcus Maures vistelse i Stockholm finns noggrannt dokumenterad i Ellen Raphaels Excerptsamling, Vol. 14. Han är sannolikt identisk med den Mori ben Yeshayahu ben Mori, som avlider i Köpenhamn 4 Av (4 augusti) 1810 (MT:s arkiv, 510. Begravningsprotokol 1771–1871, s. 54, nr. 710).

²⁷ Se t. ex. Raphael 1932.

²⁸ Även han hade sysslat med hyllningsdiktande till kungahuset, bl.a. står han som författare till »Lovsange som i Anledning af Hans Kongelig Höihed Kronprinds Frederiks og Höie Gemahlinde Kronprindsesse Maries Indtog den 14 September 1790 bleve höitidelig afsiungne i den höitydske jödiske Synagoge i Kiöbenhavn den 23 September».

²⁹ Den första egentliga gudstjänstlokalen togs i bruk först i maj 1787 (Valentin 1924: 491).

³⁰ Kronprinsen ifråga är den då åttaåriga Gustav (IV) Adolf, och texten måste utifrån den övriga kronologin vara skriven inför nyåret 1786/87. För en genomgång av innehållet, se nedan s. 95.

³¹ Riksarkivet, Överståthållarämbetets arkiv, Överståthållaren till Kungl. Maj:t, vol. 78. Det bör noteras att ordet »förpassad» här inte betyder »förvisad», utan »försedd med pass».

³² 23/9 1786–12/9 1787.

³³ »Ett folk som förblir troget», Jes. 26:2.

³⁴ Möjligen en anspelning på Moses Hayim Luzzattos verk *Mesilat yesharim*.

³⁵ Att avgöra huruvida Soldins verk är inspirerat av de tidiga *baskalab*-katekeser som publicerades i Berlin vid denna tid, kräver en mer detaljerad analys är vad som här är möjligt.

³⁶ I texten felaktigt refererat till som Job 12:1.

³⁷ Endast nr. 3–8 är nummerade.

³⁸ Här stavat med *zayin*.

³⁹ Gen. 35:27, »De fyras by», som bekant ett namn på staden Hebron. Här syftar namnet antagligen på verkets fyra (planerade) delar.

⁴⁰ Bytet av genus i hebreiskan kan vara en felskrivning och/eller ett sätt att spara typer.

⁴¹ Hur stor upplagan var är okänt; antalet kammarherrar 1787 var allt i allt c:a 300 (*Königlicher Dänischer Hof- und Staats-Calendar*). P. F. Suhms bibliotek, omfattande 100.000 volymer, förvärvades på 1790-talet av Det Kongelige Bibliotek.

⁴² Namnet i protokollet råkade bli »Joach. Soldin», men det kan knappast vara fråga om någon annan. Stockholms stadsarkiv, Äldre Poliskammarens arkiv, Diarium, 1787.

⁴³ Underförstått »ej i andra polisprotokoll». RA, ERE: Vol. 1, Kuvert 10: Stockholms Polisdiarier 1776–1796.

⁴⁴ Riksarkivet, Kommerskollegiums arkiv, Huvudarkivet, Handels- och manufakturdivisionens handels- och manufakturprotokoll, Vol. 28, 8/1-27/6 1787.

⁴⁵ 24 januari var Gustav III:s födelsedag (= 13 januari före omläggningen till gregoriansk kalender 1753).

⁴⁶ Det bör påpekas att den hebreiska texten inte är felfri, vilket kan bero på brist på typer.

⁴⁷ Jfr. Hoffman 1989:95f: »a printer of books from the holy congregation of Copenhagen, who is living in Upsala at the moment, but whose feet are pointed, with God's help, to return to his father's house and the city of his birth».

⁴⁸ Om Eljakim vid denna tid *de facto* hade fått ett gesällbrev, är emellertid oklart. Det kan här vara värt att notera att judiska gesäller hos kristna mästare blivit en möjlighet redan 1788 i Danmark, men blev det först 1818 i Sverige (Judereglementet 1782 gav endast möjlighet för judar att arbeta som daglönare). Det förstnämnda är därför det mest sannolika. För de olika ländernas lagstiftning, se Salomon & Fischer 1914:50f; Valentin 1924a:190, 337ff, Valentin 1924b:47

⁴⁹ *Proföfversättning af I. Mos. boks XLIX. cap. enligt herr Mendelsons, författad af Marcus Maure och D. Josephsson. Samt försedd med anmärkningar, hvilka förklara grund-textens rätta uttolkning*. Stockholm 1783 Endast detta första häfte verkar ha utkommit.

⁵⁰ Mendelssohn, *Jubiläumsausgabe...*, vol. 14:56; vol. 20,1:lxxxii, 344. För upplysningstankarnas spridning och mottagande, se Lausten 2002, ssk. 87ff och 592ff.

⁵¹ Fadern, Samuel Sumbel (d. 1782), hade 1752-1753 vistats i Danmark som Prins Muhammeds av Marocko sändebud under handelsförhandlingar med Danmark (Bobé 1917:37ff, Hartvig 1951:171ff).

⁵² Bobé 1919:40f.

⁵³ Som tryckeri tjänade P. H. Höeckes tryckeri i Köpenhamn.

⁵⁴ På det hebreiska försättsbladet anges hans namn som Shim'on b. Moshe Gens. Denne Simon (son till) Moses Simon (Gens/Gans) är rimligen identisk med den Simon Gens som nämns i Eljakims skrivhäfte från 1780-talet (se ovan). Han skulle fyra år senare översätta Abraham Gedaljas predikan i anledning af Christianborgs brand (Lausten 2002:52f) och omtalas både i folkräkningen 1801 och vid sin död 1829 som »litteratus» (ddd.sa.dk; Margolinsky 1978:63, se under Genz). Han uppges i folkräkningen 1801 vara 47 år gammal och skulle alltså varit född omkring 1754.

⁵⁵ Han födelseår är okänt; enligt begravningsprotokollet var han yrkesverksam som »mægler». Han avled 1826 (Margolinsky 1978: 57, se under Friedländer).

⁵⁶ För en utförlig beskrivning av Soldins ansökan, se Lausten 2002:238ff, där också hänvisningar till relevanta akter i Rigsarkivet ges.

⁵⁷ Maren Svare drev sin mans tryckeri vidare under tjugo år efter dennes död 1777 (Ilsøe 1992:156f).

⁵⁸ Lausten 2000 og 2002 *passim*.

⁵⁹ Lausten 2002:239.

⁶⁰ De första danska lagen om pliktexemplarsleverans till Det Kongelige Bibliotek trädde i kraft 1697, med väsentliga skärpningar 1780.

⁶¹ Eljakim Soldin hade ju gjort samma sak i det exemplar av *Qiryat 'arba* som dedicerades till P. F. Suhm; i det är texten H. Kammerherr P. F. Suhm ifyllt för hand i en lucka i den tryckta texten.

⁶² För en faksimil, se Simonsen 1916. Simonsens teori rörande de saknade bokstäverna är, att Eljakim möjligen avsåg att fylla i dessa som konstfärdiga enfanger.

⁶³ Lausten 2002:87–89

⁶⁴ Lausten 2002:57ff. Det kan noteras att Israel Soldin ingick i den äldste-styrelse, som fick klä skott för ett av de första angreppen från upplysningsanhängarna, något som kan betyda att striden också delade familjen Soldin.

⁶⁵ Soldin 1794:4f. I en not anklagas de även för att under sken av att vara informatorer, investera sin lön i olovlig handel och därmed föra ut pengarna ur landet – ett intressant klagomål med tanke på Soldins egna bakgrund.

⁶⁶ Soldin 1794:6.

⁶⁷ Soldin 1796:6f.

⁶⁸ Soldin 1796:7.

⁶⁹ Vem »Rabbi Calmar» var är okänt. Personer med namnet Calmar/Calmer finns registrerade i olika sammanhang i Köpenhamn i slutet av 1700-talet, men ingen kan med säkerhet identifieras som lärare, rabbin eller på något annat sätt ansvarig för undervisning.

⁷⁰ Soldin 1796:8.

⁷¹ Samma fråga skulle kunna ställas om en anonym pamflett som utkom 1796 (*Min Stemme i Anledning af Dagens Stridsskrifter om den jødiske Ungdoms Opdragelse*) men eftersom Soldin redan yttrat sig i frågan under eget namn, är det svårt att se varför han skulle utge något anonymt.

⁷² Lausten 2002:239, note 40. Hans egen utsaga 1796, om att omgivning ansåg honom för mindre tillräknelig, leder osökt till frågan, om huruvida han verkligen var psykiskt sjuk, eller om det var ett sätt för familjen eller församlingen att få honom »oskdliggjord». Vidare studier i St. Hans' arkiv kan möjligen ge ytterligare ledtrådar.

⁷³ Näsby Christensen 2002:86–105; MT:s arkiv, nr 1205–1207.

⁷⁴ Sjökvist 2001:8. För en översikt och diskussion av terminologin, se Sjökvist 2001:4–17. Någon beräkning av antalet tillfällesdikter i Danmark existerar mig veterligen inte.

⁷⁵ Mattsson 2003:5.

⁷⁶ Efter att brodern fått sin tjänst, tackades änkedrottning Lovisa Ulrika och Carl Fredric Scheffer med två andra dikter (*Carl Michael Bellmans skrifter: standardupplaga*, vol. 9, s. 1f, Kommentar s. 9–12). För ytterligare om den s. k. meriteringsaspekten, se Mattsson 2003:11ff. Innehållsförteckningarna till *Carl Michael Bellmans skrifter: standardupplagan*, vol. 6–9 (*Skrifter till enskilda*) visar på bredden i ämnesval och bakgrund för dikterna.

⁷⁷ För en skildring av Gustav III barndom och uppväxt, se Skuncke 1993; för Vasa-symboliken, ssk. ss. 71ff.

⁷⁸ Lönnroth 1986:75–80.

⁷⁹ För en redogörelse för förloppet och dess konsekvenser, se Lönnroth 1986, ssk. ss. 46ff. Så innehåller även Voltaires hyllningsdikt till Gustav III efter kuppen 1772 en hänvisning till hans föregångare: »Jeune et digne héretier du grand nom de Gustave ...» (citerad av Lönnroth 1986:49f).

⁸⁰ Schmidt 1959.

⁸¹ Se t. ex. von Dalin 1767:61–63, 66, 67.

⁸² Den mest kända torde vara *Gustafs skåll! Den bäste kung, som Norden äger...*, men bägge temata genomsyrar många av Bellmans dikter till kungahuset (*Carl Michael Bellmans skrifter: standardupplaga*, vol. 7, *Dikter till Gustav III och konungahuset*).

⁸³ På titelbladet skriver han sig som »E. J. Israelsson Soldin, Jude».

⁸⁴ Det finns i den tryckta versionen ingen uppgift om översättaren.

⁸⁵ I det hebreiska originalet יהודא קאטשן.

⁸⁶ Den hebreiska versionen nämner här Gustav Vasa vid namn.

⁸⁷ Hänvisningen till Mattathia är, liksom den tidigare till Pinehas, i både den hebreiska och den svenska texten försedda med hänvisningar till relevant textställe; 1 Mack. resp. 4 Mos.

Referenser

Otryckta källor

Rigsarkivet, Köpenhamn

Det Mosaiske Troessamfunds arkiv (privatarkiv 10.411, registratur: Svenstrup & Helk, se nedan)

Online-bas:

Dansk demografisk database (DDD), online: dda.sa.dk: Folketællinger

Det Kongelige Bibliotek, Köpenhamn

Orientalisk og Judaistisk Afdeling, Judaistisk Samling:

Cod. Sim. Heb. Add. 2a–c: Digte af Eljakim Soldin 1782–1786

Cod. Sim. Heb. Add. 3: Blandede tekster med tilknytning til bl. a. Hirsh Soldin

Landsarkivet, Lund

Malmöhus läns landskanslis arkiv, BIIa, vol. 21–23, 1786–87 (Passjournaler och diarier)

Riksarkivet, Arninge

Judiska (Mosaiska) Församlingens arkiv:

Ellen Raphaels Excerptsamling

Riksarkivet, Stockholm

Överståthållarämbetets arkiv: Överståthållaren till Kungl. Maj:t

Kommerskollegiums arkiv, Huvudarkivet, Handels- och Manufakturdivisionens handels- och manufakturprotokoll

Stockholms Stadsarkiv, Stockholm

Äldre poliskammarens arkiv

Tryckta källor och övriga referenser

Aaron Isaac, 1932. *Aaron Isaacs minnen: en judisk kulturbild från gustaviansk tid*. Utgivare: Abraham Brody och Hugo Valentin. Stockholm: Hugo Geber.

Bellman, Carl Michael, 1921–2003. *Carl Michael Bellmans skrifter: standardupplaga*. Stockholm: Bellmansällskapet.

Bobé, Louis, 1917. »Familien Sumbel fra Marokko og dens Forbindelser med Danmark» *Tidskrift for jødisk Historie og Litteratur*, 1. Bd., Hefte 1, ss. 37–50.

Ehrencron-Müller, H., 1924–1935. Forfatterlexikon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814 / af H. Ehrencron-Müller. København: Aschehoug.

- Erslew, Thomas Hansen, 1858–1868. *Almindeligt Forfatter-Lexicon for Kongeriget Danmark med tilhørende Bilande fra 1814 til 1840 : samt over de i Hertugdømmerne og i Udlandet fødte Forfattere, som i bemeldte Tidsrum have opholdt sig i Danmark og der udgivet Skrifter*. Supplement indtil Udgangen af Aaret 1853.
- Et Par Ord ...*, 1789. *Et Par Ord til den Jødiske Menighed i Kiøbenhavn*.
- Frosell, P. Hampton, 1987. *Københavnske synagoger gennem tre hundrede år* / Udgivet af Selskabet for Dansk Jødisk Historie. – København: C. A. Reitzel: Selskabet for Dansk Jødisk Historie.
- Hartvig, Michael, 1951. *Jøderne i Danmark i tiden 1600–1800*. København.
- Hoffmann, Margit, 1989. »Homage to king and country; a bibliography of Swedish Jewish pamphlets» *Nordisk Judaistik*, 10,2, ss. 94–112.
- Ivarsson, Martin & Brody, Abraham, 1956. *Svensk-judiska pionjärer och stamfäder: en person-, släkt- och kulturhistorisk krönika med Norrköping som blickcentrum*. Jönköping.
- Jacobson, Jacob, 1968. *Jüdische Trauungen in Berlin 1759–1813; mit Ergänzungen für die Jahre von 1723 bis 1759*. Mit einem Geleitwort von Hans Herzfeld; bearb. und hrsg. von Jacob Jacobson. Berlin.
- Johansen, M., 1921. *Den Warburgske Forretning gennem 175 Aar*. København: J. Friemodt.
- Lausten, Martin Schwarz, 2000. *De fromme og jøderne: holdninger til jødedom og jøder i Danmark i pietismen (1700–1760)*. [Kirkehistoriske studier, 3. række; 7] København: Akademisk Forlag.
- Lausten, Martin Schwarz, 2002. *Oplysning i kirke og synagoge: forholdet mellem kristne og jøder i den danske oplysningsstid (1760–1814)*. [Kirkehistoriske studier ; 3. række, nr. 8] København: Akademisk Forlag, 2002.
- Lönnroth, Erik, 1986. *Den stora rollen: Kung Gustaf III spelad av honom själv*. Stockholm: Norstedts.
- Margolinsky, Jul., 1978. *Jødiske dødsfald i Danmark 1693–1976*. København: Dansk Historisk Håndbogsforlag
- Mattsson, Annie, 2003. »Bellman och Hymen: en studie av Bellmans bröllopsdikning.» *Samlaren*, 2003 (124), ss. 5–43.
- Mendelssohn, Moses, 1971–. *Gesammelte Schriften: Jubiläumsausgabe*. Begonnen von I. Elbogen, J. Guttman, E. Mittwoch; fortgesetzt von A. Altmann, E. J. Engel; in Gemeinschaft mit F. Bamberger ... [et al.]. Stuttgart: Friedrich Frommann.
- Næsbye Christensen, Merete, 2002. *Det jødiske Fredericia 1675–1902: et fristed i Danmark*. Udgivet af Museerne i Fredericia. Fredericia : Lokalhistorisk Forlag.
- Raphael, Ellen, 1932. »Personregister över de judar som nämnas i Aaron Isaacs minnen» *Aaron Isaacs Minnen*, ss. 323–359.
- Julius Salomon og Josef Fischer, 1914. *Mindeskript i Anledning af Hundredeaarsdagen for Anordningen af 29. Marts 1814: en Fremstilling af jødiske Rets- og Livsforhold i Udland og Indland navnlig i Tiden omkring Aar 1800: med en Samling Arkivalier*. Udg. af Danmark Loge U.O.B.B. No. 712. København.
- Simonsen, David, 1916. »Mendelssohniana aus Dänemark» *Beiträge zur Geschichte der deutschen Juden: Festschrift zum siebzigsten Geburtstage Martin Philipppsons*. Leipzig: Gustav Fock, ss. 213–221.
- Peter Sjøkvist, 2001 *Tillfällsverser på ABM-institutioner*. Biblioteks- & Informationsvetenskap, D-uppsats 20 p, VT 2001 <http://www.abm.uu.se/publikationer/2/2001/99.pdf>
- Schmidt, Torsten Mätte, 1959. »Ett fynd i Fiolstræde». *Bokvännen*, 1959, ss. 59–63.
- Skuncke, Marie-Christine, 1993. *Gustaf III – det offentliga barnet: en prins retoriska och politiska fostran*. Stockholm: Atlantis.
- Soldin, [Eljakim] Jacob, 1786. *Sang i Anledning af Hendes Kongelige Høihed Kronprind-*

- sesse Lovise Augustas Høie Formæling med Hans Durchlauthighed Friderich Christian, Arveprinds til Holstein Augustenborg &c. den 27de Maji 1786: allerunderdanigst foranstaltet af den høitidske jødiske Nations Forstandere, og ved Musik afsiunget i deres Synagog paa den høie Formælings-Dag.* Paa Hebraiskforfattet og tillige fordansket af Jøden Jacob Soldin.
- Soldin, Eliakim Jacob, 1786. *Nyårs-sång, hans kongl. højhet kron-prinsen i djupaste underdånighet tilägnad* af E.J. Israelsson Soldin. Jude. Stockholm: Nordström.
- Soldin, [Eljakim Jacob], 1786. בכי תמרורים [Dikt till Moses Mendelssohns minne] Kiøbenhavn: Svares efterleverske.
- Soldin, E[ljakim] Jacob, 1787. *Catechismus integer Judæorum. ... שומר אמונים* Kopenhagen, 1787.
- Soldin [Zoldin], [Eljakim Jacob], 1787. תולדות האדם *Toldot ha-'adam*. København.
- Soldin, Eliakim Jacob, 1788. *Poëtiska tankar i anledning af den 24 januarii 1788.* På hebreiska författade af Eliakim Jacob Soldin. Upsala: Johan Edman.
- Soldin, Eliakim Jacob, 1790. *Oversættelse af en hebraisk Sang i Anledning af ... Kronprinds Frederichs og ... Prindsesse Maria Sophia Friderica[s] böitidelige Indtog i den Kongelige Residence Kiøbenhavn den 14 September 1790, som bliver af siunget i et Selskab af den jødiske Nation.* København.
- Soldin, E. Jakob, 1794. Oplysning om den jødiske Nation fra Børn af med Hensyn til de Christne / [E. Jakob Soldin]. København.
- Soldin, E. Jakob, 1796. Oplysning om det jødiske Folk fra dets Barndom af med Hensyn paa Jødernes Forfatning, i Anledning af Tidens Stridsskrivter. 2. Oplag. København.
- Soldin, Israel, 1773. *Die königliche Gewalt. Ode und Cantate welche den 1. Dec. 1773 als den Tag welchen der König von Dännemark, Norwegen etc etc etc. zum Buß- und Bet-Tag in Dero Königliche Saaaten angesetzt haben von Sr. Majestät allergetreusten Erbunterthanen den hochteutschen Juden in Copenhagen in deren Synagoge allerunterhänigst abgesungen und mit Gebeten und Psalmen beschlossen worden.*
- Svenstrup, Thyge & Helk, Vello, 1993. *Det Mosaiske Troessamfund i København med nedlagte troessamfund i provinsen.* Registratur ved Thyge Svenstrup & Vello Helk; indledning ved Thyge Svenstrup; with a survey in English; redaktion: Hans Christian Bjerg. København: Rigsarkivet.
- Valentin, Hugo, 1924a. *Judarnas historia i Sverige.* [Judiska Litteratursamfundets Skriftserie; 5] Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Valentin, Hugo, 1924b. *Urkunder till judarnas historia i Sverige.* [Judiska Litteratursamfundets Skriftserie; 6] Stockholm : Albert Bonniers förlag, 1924b.
- van Dalin, Olof, 1767–77. *Framledne hof-cancellerens och riddarens af Kong. Maj:ts Nordstjerne-orden herr Olof von Dalins Witterbets-Arbeten, i bunden och obunden Skrif-Art.* Stockholm: Carl Stolpe.

Appendix: Bevarade/omnämnda persondikter av Eljakim Soldin

	bevarad som manuskript	tryckt	omnämnd av Soldin
Itsiq Soldin (d. 1782)	x		
»En gammal man»	x		
Charlotte Amalie (d. 1783)	x		
Frederik den store (d. 1786)	x		x
Moses Mendelssohn (d. 1786)		x	x
D:o			x
D:o med Simon Gens			x
Leib Warburg (d. 1784)			x
Gabriel (son til Aaron Isaac, d. 1786)			x
Häfte med dikter till judiska helger	x		
Louise Augusta & Friederich Christian (Kbh, gifta 1786)		x	
Chanukkadikt (Sthlm 1786)		x	
<i>Nyårssång till kronprinsen</i> (Sthlm 1786/87)		x	
<i>Poetiska tankar ...</i> (Uppsala 1788)		x	
Kronprins Frederik & Marie (Kbh, gifta 1790)		x	